

Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy

Muzyka utrwalona *w zapisie i nagraniach*

Redakcja:

Aleksandra Kłaput-Wiśniewska

Elżbieta Szczurko

Bydgoszcz 2022

Recenzja wydawnicza
prof. dr hab. Iwona Lindstedt

Redakcja
Aleksandra Kłaput-Wiśniewska
Elżbieta Szczurko

Projekt okładki
Joanna Wróblewska

Publikacja finansowana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki
w ramach programu Regionalna Inicjatywa Doskonałości
SZTUKA DOSKONAŁOŚCI
Rozwój potencjału artystycznego i badawczego
Akademii Muzycznej w Bydgoszczy

SZTUKA DOSKONAŁOŚCI
rozwój potencjału artystycznego i badawczego
Akademii Muzycznej w Bydgoszczy

ISBN 978-83-61262-86-2

WYDAWNICTWO AKADEMII MUZYCZNEJ
IMIENIA FELIKSA NOWOWIEJSKIEGO W BYDGOSZCZY
SAGITTARIA
poz. 114, wyd. I, nakład 150, format B5

Skład i druk:
Wydawnictwo Tekst Sp. z o.o.
85-307 Bydgoszcz, ul. Kossaka 72
tel./fax 52 348 62 50
www.tekst.com.pl, e-mail: info@tekst.com.pl

Jacek Jackowski

INSTYTUT SZTUKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK

jacek.jackowski@ispan.pl

***Etnofon.pl* jako „fotografia” dźwiękowa polskiej tradycyjnej kultury muzycznej**

■ Słowa kluczowe: muzyka tradycyjna, muzyka ludowa, archiwalne nagrania dźwiękowe, digitalizacja, archiwizacja, bazy danych, repozytorium cyfrowe

Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie to strategiczny i wieloetapowy projekt, znany też pod krótszą nazwą jako *Etnofon*, realizowany od 2014 roku w Zbiorach Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN z inicjatywy i pod kierunkiem autora niniejszego opracowania. Projekt ma na celu tworzenie, rozwój i utrzymanie centralnego cyfrowego repozytorium (*etnofon.ispan.pl*) historycznych i współczesnych źródeł etnomuzykologicznych tworzonych do interdyscyplinarnych, zwłaszcza humanistycznych badań naukowych. Działania koncentrują się na dokumentalnych, źródłowych nagraniach dźwiękowych i filmowych, w których utrwalono polską autentyczną pieśń i muzykę tradycyjną, a także taniec ludowy. Projekt jest próbą odwzorowania w świecie cyfrowym, przy pomocy współczesnych i dostępnych narzędzi, rozwiązań i metod, rozproszonej historycznej spuścizny naukowo-kulturowej wytwarzanej i gromadzonej od ponad wieku w wielu instytucjach i miejscach. Sama idea działań nie jest wymysłem współczesnym – sięgamy tu do pomysłów, które towarzyszyły badaczom niemal od samego początku historii etnofonografii, ale realizujemy je w zupełnie nowych okolicznościach i warunkach XXI wieku. Tworzymy zatem odwzorowanie historii pewnej istotnej części kultury narodowej, rodzaj „fotografii dźwiękowej” tej spuścizny, jak określano pierwsze nagrania dokumentalne. Jest to już jednak fotografia cyfrowa¹.

---

¹ Określeń „fotografia dźwiękowa”, „fotografowanie melodii”, „transkrypcja jako fotografia fonogramu” używali m.in. Łucjan Kamieński, Józef Bodyński, Zygmunt Sitowski, por. Jacek Jackowski, *Zachować dawne nagrania. Zarys historii dokumentacji fonograficznej i filmowej*

W historycznym dyskursie o potrzebie zbierania, utrwalania, zachowywania i archiwizowania pieśni i muzyki ludowej, napotykaamy obecność pojęcia „centrum”, „centralnej instytucji”, „centralizacji”, „koncentracji”, „ujednolicenia”, „systematyki”, „spójnej metody”, których użycie intensyfikuje się wraz ze wzrostem dokumentalnego zasobu źródeł. Pojęcia te obecne były także w pracach, publikacjach i działalności polskich badaczy, przede wszystkim Adolfa Chybińskiego, Juliusza Zborowskiego, Juliana Pulikowskiego, Łucjana Kamińskiego, Mariana Sobieskiego². Sama praca Oskara Kolberga, którego celem

---

polskich tradycji muzycznych i tanecznych, cz. 1 (przełom XIX i XX w. – do drugiej wojny światowej), Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2014, s. 21, 33, 128.

² Prace wymienionych badaczy szczegółowo omówił autor niniejszego opracowania w swojej książce *Zachować dawne nagrania...*, op. cit. Należy zwrócić uwagę zwłaszcza na prace Adolfa Chybińskiego, w których pojawia się termin „centralne instytucje”, zob. np. Adolf Chybiński, *Wskazówki zbierania melodii ludowych*, „Przegląd Muzyczny” 1925 (Poznań), nr 1, s. 7; idem, *O organizację pracy nad polską pieśnią ludową*, „Polska Oświata Pozaszkolna” (Miesięcznik – Organ Związku Nauczycielstwa Polskiego), z. 4–5, s. 133–134, idem, *O polskiej muzyce ludowej*. Wybór prac etnograficznych, przygotował do druku Ludwik Bielawski, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1961, s. 59–79 oraz na prace Juliusza Zborowskiego, w których kreśli szkic Polskiego Archiwum Dźwiękowego, zob. np.: Juliusz Zborowski, *O zagadnieniach zbierania melodii ludowych III*, „Ziemia” (Ilustrowany miesięcznik krajoznawczy) 1934, nr 4 s. 70–73. Utworzenie Publicznego Centralnego Archiwum Fonograficznego było planem Łucjana Kamińskiego – w 1929 r. przedstawił on Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego memoriał uwzględniający ten projekt (Odpowiednie dokumenty znajdują się w: Archiwum UAM (*Sprawozdanie dziekana Wydziału Humanistycznego za rok akad. 1934/35*) i w *Kronice UP za rok szk. 1928/29*, Poznań 1930, s. 61). Kamiński planował utworzenie takiego archiwum w stolicy, por. Łucjan Kamiński, *Z badań nad śpiewem i muzyką ludu polskiego*, (*Problemy i prace Zakładu Muzykologicznego Uniwersytetu Poznańskiego*), „Baliticoslavica” 1936, t. 2, s. 132–133. Wreszcie ideę centralnego archiwum zaczął realizować od 1934 r. Julian Pulikowski, zob. np.: Piotr Dahlig, *Julian Pulikowski i akcja zbierania folkloru muzycznego w latach 1935–1939*, „Muzyka” 1993, nr 3–4, s. 119–156. Po wojnie do odbudowy i kontynuacji zasobów wrócił Marian Sobieski, zob. np.: Marian Sobieski, *Organizacja akcji zbierania pieśni ludowych i badań nad polskim folklorem muzycznym*, op. cit., s. 195–196; idem, *Problemy polskiego folkloru muzycznego w świetle rozważań festiwalowych*, „Ruch Muzyczny”. Miesięcznik poświęcony zagadnieniom życia muzycznego w Polsce, rok V, nr 10 (88), s. 12–13. Opisane tu ideowe historyczne podłoże projektu *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie (Etnofon)* zostały już opisane w kilku artykułach, m.in.: Jacek Jackowski, Hubert Klekowicz, Ewelina Grygier, *Documental recordings of Polish traditional music in the digital domain. Digitization and dedicated system of archiving, developing and making historical ethno-phonographic resources available*, „Digital Transformation Playbook”, IAB Europe, 2019, s. 82–83, 1–17 (<https://iab-europe.eu/knowledge-hub/iab-europe-digital-transformation-playbook-2019/>, dostęp: 17.02.2022); Jacek Jackowski, *Nagrania dokumentalne Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL – ich digitalizacja, opracowanie i udostępnianie w ramach projektu „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne”*, w: *Tradycje ludowe w kulturze muzycznej: zachowanie dziedzictwa – inspiracje – przeobrażenia*, red. Tomasz Rokosz, Kinga Strycharz-Bogacz, Beata Bodzioch, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 43–57; Idem, *Projekt „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne”*, „Bibliotekarz” 2019, nr 1, s. 4–9.

było wydanie w jednej serii dorobku zbierawczego własnego i uzyskanego w drodze korespondencji, także była kierowana ideą zebrania pod jednym tytułem ogromnego, zróżnicowanego zasobu repertuarowego. Współcześnie, w świecie zachłyśniętym kulturą cyfrową, popularne stały się terminy pozostające w znaczeniowym związku z przytoczonymi powyżej, np.: „repozytorium”, „baza”, „standard”, „model”, „schemat danych”. Współczesna terminologia określa i przywołuje w nowym kontekście problemy, z którymi borykały się poprzednie generacje. Wizja centralnego zbioru źródeł fonograficznych polskiej pieśni i muzyki ludowej postulowana przez Adolfa Chybińskiego, zarysowana przez Juliusza Zborowskiego, wprowadzona w czyn przez Juliana Pulikowskiego i Łucjana Kamieńskiego, a kontynuowana po wojnie przez Jadwigę i Mariana Sobieskich nie doczekała się nigdy pełnej realizacji, a za najbardziej spektakularne jej przejawy należy uznać relatywnie krótkotrwałe i unicestwione przez działania wojenne funkcjonowanie w okresie międzywojennym dwóch instytucji: Centralnego oraz Regionalnego Archiwum Fonograficznego, a także zrealizowanie ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego, której dorobek dał podwaliny współczesnym Zbiorom Fonograficznym ISPAN.

W 2014 roku – w Roku Oskara Kolberga – w ramach prac nad częścią *Raportu o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*³ poświęconego fonograficznym i audiowizualnym zasobom archiwalnym i ich dostępności, w stopniu podstawowym zbadano i określono zasób, stan i dostępności polskiego, szeroko rozumianego dziedzictwa fonograficznego, dokumentującego polską ludową kulturę muzyczną. Pod uwagę wzięto nie tylko zasoby oficjalnych bibliotek, fonotek i archiwów (np. Biblioteka Narodowa, FilMOTEKA Narodowa, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, Narodowe Archiwum Cyfrowe, biblioteki i fonoteki uniwersyteckich wydziałów muzykologii, etnologii, etnografii), fonotek i archiwów rozgłośni radiowych (m.in. Polskie Radio, Radio Kielce, oraz Radio Pomorza i Kujaw, Radio Wrocław), lecz także zasoby archiwów i kolekcji instytutów naukowych, katedr i wydziałów uniwersyteckich i akademickich, muzeów, stowarzyszeń, fundacji i organizacji regionalnych, instytucji kultury (gminne, miejskie, wojewódzkie domy kultury itp.), a także zbiory prywatne. Te dane okazały się wówczas przysłowiowym „wierzchołkiem góry lodowej”, a ich analiza skłoniła piszącego te słowa do przygotowania wieloetapowego programu działań skierowanych na zbadanie, archiwizację, digitalizację, opracowanie i udostępnienie dziedzictwa fonograficznego polskiej muzyki tradycyjnej. Na podstawie kwerend sformułowano wniosek, iż największa ilość zasobów dokumentów fonograficznych utrwalających dziedzictwo polskiej pieśni i muzyki ludowej znajduje się w zbiorach instytucji naukowych, muzeów,

³ Jacek Jackowski, *Archiwa dźwiękowe – zasób i dostępność*, w: *Raport o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*, red. Weronika Grozdew-Kołacińska, Instytut Muzyki i Tańca, Warszawa 2014, s. 108–150.

lokalnych instytucji kultury, stowarzyszeń, a także w zasobach prywatnych. Ten niezwykle cenny zasób, stanowiący istotne źródło do poznania polskich tradycji muzycznych, był w pierwszej (przygotowawczej, zwanej roboczo: „zerową”) fazie projektu w znacznej mierze nierozpoznany, zagrożony (niejednokrotnie złe warunki przechowywania, rozproszenie), nieopracowany, a przede wszystkim częściowo nieznanym nawet najbardziej zainteresowanym tematyką tradycji muzycznych.

Projekt *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie (Etnofon)*, finansowany początkowo tylko ze środków budżetowych Instytutu Sztuki PAN, spotkał się z przychylnością Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego i uzyskał (dzięki współpracy Instytutu ze Stowarzyszeniem *Liber Pro Arte*) finansowanie w ramach programu *Dziedzictwo Kulturowe* (Prioritytet: *Kultura ludowa i tradycyjna*). Obecnie realizowany jest już VII etap projektu, a część działań w ramach *Etnofonu* znalazła również wsparcie finansowe ze strony Centralnego Ośrodka Informatyki (w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa), zaś wiele opracowanych digitalizatów wzbogaca zasób repozytorium dzięki pracom prowadzonym w ramach projektu Narodowego Program Rozwoju Humanistyki *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały. Podlasie i Kurpie. Kontynuacja* – finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Kwerendy i badania kontynuowane w ramach projektu wskazują, iż okres po zakończeniu ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego (a więc po 1954 roku) nie był czasem straconym dla dokumentacji fonograficznej (a także filmowej). Warto przywołać tu postać prof. Jana Stęszewskiego, który niejednokrotnie zgłaszał postulat, czy nie należałoby, po pół wieku, ponownie zorganizować ogólnopolską Akcję Zbierania Folkloru Muzycznego. Postulat ten jest jak najbardziej słuszny, jednak nie możemy zapominać, iż w drugiej połowie minionego stulecia, zwłaszcza od lat 70., dostępność sprzętu nagraniowego wzrastała, zaś nagrywanie stawało się coraz bardziej popularną aktywnością wielu badaczy i regionalistów. Rozwój techniki i postępująca dostępność sprzętu nagraniowego przyczyniły się do tego, iż w wielu regionach badacze, dokumentaliści, regionaliści, naukowcy, ale i entuzjaści, a także niektóre instytucje regionalne – podjęli zespołowy lub indywidualny trud dokumentowania lokalnych tradycji muzycznych w ich ówczesnym stanie. Choć – z wyjątkiem kilku projektów naukowych, np. Akcji Zbierania Folkloru Religijnego zorganizowanej przez Katolicki Uniwersytet Lubelski – były to działania w większości nieskoordynowane, prowadzone różnymi metodami i na różnym poziomie technologicznym, jedno jest pewne: po 1954 roku powstała w różnych miejscach w Polsce ogromna spuścizna fonograficzna, dokumentująca lokalne tradycje muzyczne. A zatem – choć nie powtórzono ogólnopolskiej akcji i zaprzestano centralizacji działań dokumentacyjnych – gromadzono źródła.

Ta, być może nieuświadomiona jeszcze i nieformalna, kolejna „ogólnopolska akcja zbierania folkloru muzycznego” trwa do dziś. Instytucji i osób oddanych sprawie było wielu: Roderyk Lange, Jarosław Lisakowski, Anna Szałaśna, Franciszek Kotula, Aranuta Ada Radzikowska, Wacław Tuwalski, Marta Brzuskowska, Wanda Księżopolska, Maryna Okęcka-Bromkowa, Piotr Dahlig i wielu innych. Choć ich indywidualne działania dokumentacyjne nie odbywały się pod szyldem jednego, scentralizowanego przedsięwzięcia, projektu czy akcji, co wiązałoby się z pracą ujednoczoną, systematyczną, prowadzoną według określonych metod i standardów, to jednak zwykle oparte były w znacznym zakresie na modelu metodologicznym wypracowanym przez Jadwigę i Mariana Sobieskich oraz wielu ich współpracowników, którzy wzięli udział w ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego. Dlatego przedstawiłem propozycję, że – zanim zorganizujemy powtórny ogólnopolską Akcję Zbierania Folkloru Muzycznego – należy skoncentrować wysiłki na rozpoznaniu, identyfikacji, zbadaniu, digitalizacji, opracowaniu, archiwizacji i scentralizowaniu już istniejącego dziedzictwa etnofonograficznego w jednym ogólnopolskim repozytorium cyfrowym. Jest to nadrzędny cel projektu *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*.

Na początku ubiegłego wieku i w pierwszej jego połowie podnoszono konieczność ratowania żywej jeszcze kultury muzycznej przez utrwalanie jej za pomocą fonografu. Obecnie stajemy przed wyzwaniem rozpoznania, zgromadzenia i zachowania dziedzictwa fonograficznego wytworzonego w minionym stuleciu przy użyciu fonografu i kolejnych doskonalszych urządzeń. Cele projektu *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne* możemy podsumować w ośmiu punktach:

1. Badanie i określenie stanu archiwalnego zasobu fonograficznego i filmowego dokumentującego polską muzykę tradycyjną i taniec w ich autentycznej i niestylizowanej formie;
2. Eksploracja zbiorów, kolekcji, archiwów instytucjonalnych (zgromadzonych w instytutach naukowych, placówkach edukacyjnych, domach kultury, muzeach, stowarzyszeniach itp.) oraz zbiorów prywatnych. Odkrywanie nowych, nieznanych lub mało znanych kolekcji;
3. Utrzymanie i rozwój centralnego cyfrowego repozytorium danych i nagrań;
4. Konserwacja, digitalizacja, interdyscyplinarne (m.in. etnomuzykologia, dialektologia, fonoskopia) opracowanie merytoryczne i archiwizacja nagrań;
5. Kampania informująca o projekcie: prezentacja założeń i postępów projektu oraz problemów badawczych na konferencjach krajowych i międzynarodowych, publikacje naukowe i popularnonaukowe;
6. Realizacja współczesnej dokumentacji terenowej;

7. Organizacja konferencji poświęconych tematyce projektu, przygotowanie publikacji książkowych i płytowych poświęconych polskiemu dziedzictwu etnofonograficznemu;
8. Badanie aspektów prawnych związanych z udostępnianiem nagrań i tworzeniem współczesnej dokumentacji. Wdrażanie wypracowanych rozwiązań w tym zakresie.

Projekt zakłada – wzorem wspomnianej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego – agregację i scentralizowanie owej spuścizny fonograficznej, wytwarzanej od drugiej połowy ubiegłego wieku, oraz jej analizę, badanie, opracowanie merytoryczne i udostępnienie z wykorzystaniem współczesnych technologii⁴.

Biblioteki czy fonoteki, gromadzące zwykle wydawnictwa fonograficzne, mają ujednolicone i określone metody opracowywania zbiorów. Archiwa i kolekcje fonograficzne z dokumentalnymi, źródłowymi („rękopiśmiennymi”) zasobami etnomuzycznymi z uwagi na brak fachowej wiedzy, doświadczenia, brak ustandaryzowanych metod postępowania i pracy, a nawet brak personelu i niekiedy nieuświadomienie konieczności pracy nad ich archiwizacją i zachowaniem, są często pozostawiane bez stałej opieki, nieopracowywane i niezabezpieczone, narażone na rozproszenie, a nawet na przypadkowe unicestwienie. Żadna z przebadanych instytucji nie dysponowała, ani nie dysponuje odpowiednim zapleczem technologicznym, odpowiednio wyszkolonym pod względem merytorycznym i technologicznym personelem, ani sprzętem do prawidłowego i bezpiecznego dla nośników historycznych odtworzenia, cyfryzacji, a następnie opracowania, konserwacji i udostępnienia nagrań i pełnej informacji o nich. Działalność Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN w przeciągu ostatnich 10 lat doprowadziła do rozwinięcia zaplecza, rodzaju centrum kompetencji, ochrony, odtworzenia, cyfryzacji, opracowania merytorycznego, archiwizacji i udostępniania oraz popularyzacji dokumentalnych nagrań polskiej muzyki tradycyjnej, stając się jedyną tego typu jednostką w kraju. W toku realizacji zadań wykorzystane są obecnie unikatowe historyczne, a także wysokiej klasy współczesne urządzenia, służący do odczytu,

⁴ Paulina Książek, *Projekt Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2017, s. 72-91, zob. też: Ewelina Grygier, *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)*, „Ruch Muzyczny” 2017 nr 12, s. 92 (wersja online: <http://www.ruchmuzyczny.art.pl/index.php/tematy/muzyka-tradycyjna/2550-polska-muzyka-tradycyjna-dziedzictwo-fonograficzne-etap-iii>); Ewelina Grygier, Jacek Jackowski, *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)*, „Pismo Folkowe” 2017 nr 6, s. 6–9.

reprodukcji i opracowywania historycznych nagrań i dokumentacji⁵. W realizacji projektu współpracujemy także ze specjalistami z zagranicy.

W ramach przeprowadzonych do chwili obecnej (październik 2022) ośmiu etapów projektu *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne*, realizowanych od 2014 roku, stworzono największe w Polsce repozytorium metadanych i danych – cyfrowych kopii archiwalnych nagrań muzyki tradycyjnej i słowa mówionego, pochodzących z największych krajowych kolekcji nagrań; odkryto i opracowano także nowe kolekcje. Udało się nam doprowadzić do porozumienia kilku instytucji, zbiorów, archiwów i kolekcji (instytucjonalnych i prywatnych) w celu wymiany doświadczeń, metod, a wreszcie wdrożenia i prowadzenia prac nad uporządkowaniem, zbadaniem, transferem do domeny cyfrowej, opracowaniem merytorycznym i zamieszczeniem w jednym centralnym repozytorium źródłowych zasobów fonograficznych i filmowych. Punktem wyjścia ze względu na sam zasób (najstarszy i największy w kraju) oraz zaplecze merytoryczne (instytucja naukowa, centrum kompetencji w tym zakresie) były Zbiory Fonograficzne Instytutu Sztuki PAN. W ramach realizacji projektu do repozytorium włączano dotychczas całe zbiory lub ich części (w zależności od wielkości kolekcji) następujących instytucji:

Instytucjonalne fonoteki i archiwa

1. Polskie Radio Olsztyn (nagrania przekazane do Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk przez red. Marynę Okęcką-Bromkową);

Kolekcje specjalistyczne (powstałe przy placówkach naukowych)

2. Zbiory Fonograficzne Instytutu Sztuki PAN. Jednostka zarządzająca projektem i repozytorium;
3. Katolicki Uniwersytet Lubelski. Instytut Muzykologii. Archiwum Muzyczne Folkloru Religijnego;
4. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracownia „Archiwum Etnolingwistyczne” ;
5. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Instytut Muzykologii;
6. Uniwersytet Warszawski. Instytut Muzykologii;

⁵ Jacek Jackowski, *Współczesne metody zabezpieczania, opracowania naukowego, udostępniania i rozwoju Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN*, „Muzyka” 2014 nr 3, s. 71–114; Anna Rutkowska, *Etyka i estetyka rekonstrukcji dźwięku*, „Muzyka” 2014, nr 3, s. 115–150; eadem, *Konserwator fonogramu – zawód nieistniejący w Polsce*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2017, s. 180–195.

Kolekcje muzealne

7. Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej;
8. Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli w Rzeszowie. Oddział Muzeum Okręgowego w Rzeszowie;
9. Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. Archiwum;
10. Muzeum Etnograficzne im. M. Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu. Archiwum Działu Folkloru;
11. Muzeum Regionalne w Woli Osowińskiej;
12. Archiwum nagrań Muzeum Zamojskiego w Zamościu;
13. Ethnologisches Museum. Staatliche Museen zu Berlin (Berliner Phonogramm-Archiv) – nagrania z terenów Polski;
14. Muzeum Regionalne w Wągrowcu;

Kolekcje powstałe przy regionlanych instytucjach kultury

15. Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu;
16. Bukowińskie Centrum Kultury „Dom Ludowy”;

Kolekcje przy stowarzyszeniach, fundacjach, organizacjach regionalnych, i in.

17. Stowarzyszenie Katedra Kultury w Warszawie. Archiwum;
18. Archiwum nagrań Stowarzyszenia Muzyków Ludowych w Zbąszyniu;
19. Stowarzyszenie „Collegium Suprasliense”;

Zbiory prywatne

20. Kolekcja nagrań Zespołu „Bagnosze” (południowe Podlasie);
21. Kolekcja nagrań Henryka Świątkowskiego (Mazowsze łowickie);
22. Kolekcja nagrań Stanisława Woźnicy (Mazowsze wschodnie);
23. Kolekcja nagrań Wandy Księżopolskiej (Mazowsze wschodnie);
24. Kolekcja nagrań Mateusza Raszewskiego (Kaliskie, dorzecze Proсны);
25. Kolekcja nagrań Alka Marduły (Podhale);
26. Prywatny zbiór nagrań Zdzisława Marczuka;
27. Prywatny zbiór nagrań prof. Jana Mirosława Kasjana przekazany w depozyt Muzeum Etnograficznemu im. M. Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu;
28. Inne mniejsze kolekcje (liczące po kilka nośników).

Wraz z administratorem repozytorium (Zbiorami Fonograficznymi IS PAN) mamy zatem obecnie niemal 30 większych i mniejszych podmiotów, których materiały fonograficzne (a także filmowe) zostały zagregowane w centralnej

bazie nagrań dokumentalnych polskiej muzyki tradycyjnej. Charakterystyka wielu z wyżej wyszczególnionych kolekcji stała się podstawą do opracowań opublikowanych w dwóch tomach serii wydawniczej powstałej w ramach projektu⁶. Kolekcje zostały scharakteryzowane również na stronie *etnofon.pl* w zakładce „Kolekcje”.

Prowadzone w każdym etapie projektu prace przy zbiorach dokumentalnych nagrań muzyki tradycyjnej to zadania interdyscyplinarne, łączące problemy zarówno ze świata technologii analogowej, cyfrowej jak i humanistyki. Poprawne i optymalne odtworzenie historycznego nagrania archiwalnego i zgromadzenie towarzyszących mu dokumentów w formie np. rękopisów, maszynopisów, fotografii, fiszek itp. to dopiero początek drogi prowadzącej przez cyfryzację źródeł, ich identyfikację, weryfikację, opis, wytwarzanie metadanych, aż do ostatecznego efektu, jakim jest prezentacja digitalizatów w repozytorium oraz przygotowanie wybranych pod kątem merytorycznym nagrań do publikacji poprzedzonej badaniami fonoskopijnymi i rekonstrukcją. Istotnym i równoważnym z digitalizacją, opracowywaniem i agregacją zbiorów elementem projektu jest rozwijanie standardów, metod i technologii datafikacji, indeksacji, deskrypcji i redakcji danych i metadanych. Zasadą przyświecającą pracom w Zbiorach Fonograficznych jest odróżnienie pojęcia archiwizacji od digitalizacji. Te dwa terminy oznaczające całkowicie odrębne obszary działań często są współcześnie mylnie utożsamiane ze sobą⁷. Digitalizacja jest tylko środkiem do osiągnięcia celu, jakim dla instytucji naukowo-badawczej jest przede wszystkim przygotowywanie i publikacja wydawnictw merytorycznych (zarówno książkowych jak i płytowych) oraz ułatwienie badaczom dostępu do cyfrowych odwzorowań oryginalnych dokumentów (a tym samym oszczędność w eksploatacji historycznych oryginałów i kopii analogowych)⁸. Oryginalne dokumenty dźwiękowe poddawane są badaniu i konserwacji, zaś proces digitalizacji poprzedzają analizy i wypracowanie optymalnego modelu zarówno odczytu źródła jak i stworzenia oraz utrwalenia i administracji jego odwzorowania cyfrowego. Po procesie cyfryzacji, obejmującym – wg holistycznej koncepcji autora projektu – także digitalizację wszelkich nie-audialnych obiektów związanych ze źródłem i wszelkich metadanych, archiwalia są

⁶ *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, t. 1 i 2, Instytut Sztuki PAN, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2017, 2019. Dostęp *on-line* na stronie *etnofon.pl* w zakładce „Wydawnictwa”, dostęp: 16.10.2022.

⁷ Tę problematykę omówił podczas pierwszej konferencji *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, która odbyła się 22 września 2015 r. dr Mariusz Wrona (Narodowy Instytut F. Chopina) w referacie: *Digitalizacja, archiwizowanie i konserwowanie materiałów audiowizualnych. Nieporozumienia i nadużycia w definiowaniu procesów*.

⁸ Jacek Jackowski: *Współczesne metody zabezpieczania, opracowania naukowego...*, op. cit.

zabezpieczane i magazynowane w odpowiednich warunkach, by mogły nadal służyć jako wzorce zapisanej informacji analogowej. Procesu digitalizacji nie należy także mylić ani utożsamiać jako procesu równoczesnego z rekonstrukcją dźwięku.

Jednym z istotnych zadań realizowanych w ramach omawianego projektu są prace nad tworzeniem przepisów (instrukcji) katalogowania i deskrypcji dokumentalnych nagrań muzyki tradycyjnej, zarówno tych historycznych jak i rejestrowanych współcześnie. Punktem wyjścia są tu metody zaproponowane niemal wiek temu przez wspomniane Regionalne Archiwum Fonograficzne, a rozwijane w połowie ubiegłego stulecia przez Jadwigę i Mariana Sobieskich. Badania przeprowadzone na wyżej wymienionych kolekcjach uświadomiły nam, iż w polskiej etnofonografii dokumentalnej nie ustalono dotąd modelu opracowania tego typu źródeł, a stosowane metody, zwykle indywidualne, w mniejszym lub większym stopniu – jednak zwykle niekonsekwentnie – odwoływały się do podstawowych ustaleń wypracowanych przez wspomnianych badaczy. Metody te obecnie okazały się niewystarczające, a wobec wyzwań XXI wieku i nowych możliwości technologicznych należy je znacznie rozwinąć i ustandaryzować. Jest to właśnie jednym z nadrzędnych celów projektu. Prace te prowadzimy wspólnie ze specjalistami z Zakładu Zbiorów Dźwiękowych i Audiowizualnych Biblioteki Narodowej⁹. Uwzględniamy tu już istniejące przepisy dotyczące dokumentów dźwiękowych i audiowizualnych, ale specyfika terenowych nagrań etnomuzycznych stwarza wiele okazji do rozwijania i modyfikowania już przyjętych zasad i stosowania ich równolegle z przygotowywaniem opisów (tzw. „autopsji dokumentów”). Powstaje zatem istotny przyczynek do tworzenia standardu opisu dokumentu etnofonograficznego, który może być wykorzystywany dla tego typu dokumentów w różnych katalogach i bibliotekach cyfrowych. Dzięki wieloletniej i stałej współpracy ze specjalistami z Biblioteki Narodowej oraz członkostwu przedstawicieli Zbiorów Fonograficznych IS PAN w Sekcji Fonotek SBP, a także publikacjom i czynnemu udziałowi w konferencjach dotyczących archiwizacji muzycznej, bibliotek muzycznych i bibliotek cyfrowych, tematyka polskiego dziedzictwa etnofonograficznego jest obecna w specjalistycznych wydawnictwach i branżowym dyskursie¹⁰.

⁹ Maria Wróblewska, *Opracowanie nagrań dźwiękowych i filmów w bibliotekach i archiwach: podstawowe informacje, potrzeby i wskazania*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, t. 1. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2017, s. 197–209. Dostęp on-line: <https://etnofon.pl/wp-content/uploads/2020/12/Polska-muzyka-tradycyjna-%E2%80%93-dziedzictwo-fonograficzne.-Stan-aktualny-zachowanie-udostępnianie.pdf#page=196>, dostęp: 18.02.2022.

¹⁰ Jacek Jackowski, *The importance of experience gained in the Phonogrammarchiv for archiving and documenting traditional music in Poland*, „Jahrbuch des Phonogrammarchivs der Österreichischen Akademie der Wissenschaften”. Beiträge des internationalen Symposiums:

Ważnym i zupełnie nowym tematem w badaniach interdyscyplinarnych nad materiałem etnomuzykologicznym jest badanie i opracowanie prawnych aspektów gromadzenia, wytwarzania, a także publikowania źródłowych materiałów dźwiękowych, audiowizualnych i graficznych. Choć w badaniach nad zasobami Zbiorów Instytutu Sztuki PAN tematyka ta (ustalenia prawne i oparte o nie treści regulaminów i zasad postępowania) była obecna od początku tworzenia zbioru, to podobnie jak wyżej opisane zagadnienia, musiała ona zostać rozwinięta w kontekście nowych, dynamicznie rozwijających się od przełomu XX i XXI wieku możliwości technologicznych, np. Internetu. Przez wszystkie lata realizacji wieloetapowego projektu trwa współpraca i konsultacje z prawnikami i specjalistami w zakresie prawa własności intelektualnej (m.in. mec. Artur Firgolski, dr Nicholaz Ghazal, dr Sybilla Stanisławska-Kloc). Pierwszym krokiem do uporządkowania zagadnień tego typu był referat wygłoszony przez autora niniejszego opracowania 30 marca 2019 roku w trakcie VII Krajowego Seminarium Etnomuzykologicznego *Indywidualność i indywidualności w muzyce tradycyjnej*, które odbyło się w Instytucie Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego. W ramach wystąpienia pt. *Polskie dziedzictwo etno-*

---

110 Jahre Phonogrammarchiv: Reflexionen über Arbeitsfelder, Kooperationen und Perspektiven. Herausgegeben von Clemens Gütl, Gerda Lechleitner, Christian Liebl, Cuvillier Verlag, Göttingen 2010, s. 110–132; idem, *The Oldest Sound Archive of Traditional Music in Poland in Relation to Current Challenges*, „Tautosakos darbai / Folklore Studies”, Vol. 31. Ed. by L. Būgienė, Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2006, s. 25–39; Krystyna Lesień-Płachecka, *Prace nad incipitowym katalogiem utworów religijnych w zbiorach Archiwum Fonograficznego im. Mariana Sobieskiego w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie*, „Biblioteka Muzyczna. Music Library 1996–1999”, Stowarzyszenie Bibliotekarzy polskich, Sekcja Bibliotek Muzycznych, Polska Grupa narodowa IAML, Warszawa 2004, s. 63–66; Jacek Jackowski, *Digitalizacja Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN*, w: *Polskie biblioteki cyfrowe 2010. Materiały z konferencji zorganizowanej w dniach 20–21 października 2010 r. przez Bibliotekę Kórnicką PAN, Poznańską Fundację Bibliotek Naukowych, Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe*, red. Cezary Mazurek, Maciej Stroński, Jan Węglarz, Ośrodek Wydawnictw Naukowych, Poznań 2011, s. 63–65; Jacek Jackowski, Maciej Kierzkowski, *Digitalizacja najstarszej części Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN, Pierwsza Ogólnopolska Konferencja Fonotek „Fonoteka wczoraj, dziś i jutro”*, Warszawa 11–12 maja 2007, s. 88–102; Jacek Jackowski, *Digitalizacja, opracowanie i udostępnianie dokumentalnych nagrań dźwiękowych zarejestrowanych w ramach Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego (1950–1954)*, w: *Historyczne i ideowe uwarunkowania ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego. Digitalizacja, opracowanie i udostępnianie dokumentalnych nagrań*, „Chrońmy dziedzictwo fonograficzne” Druga i Trzecia Ogólnopolska Konferencja Fonotek, Radom 2008, Gdańsk 2009, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Sekcja Fonotek. Biblioteka Narodowa, Warszawa 2011, s. 67–115; Archiwum Fonograficzne im. Mariana Sobieskiego Instytutu Sztuki PAN; Idem: *Projekt „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne”*, „Bibliotekarz” 2019 nr 1, Warszawa 2019, s. 4–9. Zob. też: *Biblioteki i zbiory muzyczne w Polsce. Przewodnik*, red. Maria Prokopowicz, Andrzej Spół, Włodzimierz Pięga, Wydawnictwo SBP, Warszawa 1998, s. 196–199.

fonograficzne w świetle obowiązujących przepisów prawa, czyli *Janko Muzykant na wokandzie* zostały omówione problemy prawne związane z udostępnianiem dokumentalnego dziedzictwa etnofonograficznego. Zasygnalizowane problemy znalazły swoje rozwinięcie i konkluzje w obszernym i bezprecedensowym w kontekście tematyki etnofonograficznej tekście¹¹. Pomimo tych wnikliwie przeprowadzonych prac, analizie konkretnych problemów i *case studies* oraz dostępnych publikacji, tematyka ta wciąż jest poruszana i żywo dyskutowana w różnych środowiskach, często – paradoksalnie wobec prac już przeprowadzonych i opublikowanych – w bardzo wysokim stopniu ogólności. W ostatnim czasie postanowiliśmy zatem w nieco prostszej i w przystępniejszej niż dyskurs *stricte* naukowy formie, przedstawić opracowania, które odpowiedzą na pytanie, o co należy zadbać, by zgodnie z prawem udostępniać i publikować źródła dokumentalne o charakterze etnomuzycznym¹². Choć – jak wykazały badania podjęte w niniejszym projekcie – dokumenty fonograficzne i audiowizualne zgromadzone są w wielu różnych instytucjach i miejscach: od naukowych, medialnych, przez muzea, stowarzyszenia, instytucje kultury na kolekcjach prywatnych kończąc, to problem jest uniwersalny, bowiem przez lata temat nagrań muzyki tradycyjnej w kontekście prawa, w zasadzie nie istniał. Czy jest to kwestia rzetelnego wydania naukowo i krytycznie opracowanych źródeł, czy też chęć podzielenia się po prostu swoimi nagraniami z pasjonującego spotkania artysty ludowego sprzed lat – w każdym przypadku należy pamiętać, iż fonogram nie jest „dźwiękową fotografią” martwego przedmiotu, a zapisem czyjegoś głosu lub gry na instrumencie, zapisem spotkania, muzykowania, rozmowy (nie zawsze więc utrwalenia studyjnego „na płytę”) gdy dany twórca znalazł się w kręgu naszego zainteresowania, stał się naszym mistrzem czy depozytariuszem tradycji, którą chcemy utrzymywać, ale też przekazywać dalej.

Fundamentalnym elementem projektu Etnofon jest tworzenie i rozwój repozytorium cyfrowego – narzędzia przeznaczonego do interdyscyplinarnych, zwłaszcza humanistycznych (ale nie tylko) badań. Dzięki temu badacze mają dostęp do etnofonograficznych zasobów w postaci zarówno metadanych

¹¹ Nicholas Ghazal, Jacek Jackowski, *Polskie dziedzictwo etnofonograficzne w świetle obowiązujących przepisów prawa, czyli Janko Muzykant na wokandzie*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny – zachowanie – udostępnianie*, t. 2, red. Jacek Piotr Jackowski, Instytut Sztuki PAN, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2019, s. 292–324, tekst dostępny *on-line*: <https://etnofon.pl/ksiazka/polska-muzyka-tradycyjna-dziedzictwo-fonograficzne-stan-aktualny-zachowanie-udostepnianie-tom-2/>, dostęp: 18.02.2022.

¹² Między innymi ta tematyka, rozwinięta również o aspekt etyki publikowania dokumentacji stała się treścią obszernego wywiadu, który na jesieni 2021 r. z kierownikiem projektu, Jackiem Jackowskim przeprowadził prof. Piotr Grochowski. Tekst wywiadu ukazał się w numerze 4/2021 (s. 93–109) pisma „Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture”.

jak i właściwych obiektów w postaci nagrań dokumentalnych. Po dokonaniu transferu i opracowaniu merytorycznym zbiorów nagrań, zarówno właściciele nagrań (wyżej wymienione instytucje) jak i Instytut Sztuki PAN, jako administrator systemu, uzyskują dostęp do źródeł w wersji cyfrowej, zaś na portalu powstaje ogólnopolskie repozytorium cyfrowe, w którym użytkownik znajdzie informacje o wszystkich dostępnych w repozytorium nagraniach polskiej muzyki tradycyjnej. Dostęp do zasobu obiektów i treści odbywa się poprzez dwie aplikacje. W 2017 roku, po etapie badań i analiz obiektów, danych i procesów, został zaprojektowany system służący do opracowywania i eksplorowania zasobów etnofonograficznych. We wstępnym etapie projektu i podczas prac nad architekturą systemu wykorzystano dotychczasowe doświadczenia zespołu Zbiorów Fonograficznych, oparte o prace na różnych aplikacjach. Jesienią 2018 roku, początkowo tylko jako środowisko testowe dla pracowników Zbiorów Fonograficznych ISPAN, system został wdrożony i oddany do użytku. System ma charakter rozwiązania dostosowanego do specyficznych zasobów, jakim są dokumenty etnofonograficzne i etnoaudiowizualne – jest zatem koncepcją autorską, zrealizowaną na podstawie projektu autora niniejszego tekstu we współpracy ze specjalistami z branży programistyczno-informatycznej, dr. Hubertem Klekowiczem i mgr. inż. Aleksandrem Hajzikiem. System i omawiany projekt zostały zaprezentowane i poddane dyskusji i ocenie podczas licznych konferencji etnomuzykologicznych oraz w środowisku bibliotekarzy muzycznych odpowiedzialnych za fonoteki, a także specjalistów w dziedzinie inżynierii i reżyserii dźwięku.

Z uwagi na przyjęte wcześniej, przed realizacją opisywanego projektu rozwiązania, w ramach których przetwarzano dane o nagraniach do formy elektronicznej i dostosowywano do różnych, mniej lub bardziej trwałych struktur, prace nad projektem zostały podzielone na trzy części:

1. Analiza specyfiki zasobu (źródła, dokumenty, aparatura) i struktury archiwum, m.in. w jego aspekcie historycznym (uwzględniającym także egzystencję zbioru w domenie cyfrowej), metodycznym, technologicznym;
2. Projektowanie i budowa systemu dedykowanego Zbiorom Fonograficznym, agregującym własne i zgromadzone w innych instytucjach dokumenty dźwiękowe i audiowizualne polskiej muzyki tradycyjnej (konceptyjne prace naukowe i technologiczne);
3. Analiza i poprawa jakości danych dostępnych w formie cyfrowej.

Ujęte w punkcie pierwszym i trzecim analizy to procesy najdłuższe, wymagające dużej liczby testów, a ich efektem (o którym zaledwie dopiero możemy mówić) jest wypracowanie ujednoczonych metod, standardów i rozwiązań, które zostaną wykorzystane i wdrożone w samym systemie jak i w pracy z jego użyciem. Pojęcie „repozytorium dedykowane” określa system, który jest

tworzony w wyniku dogłębnej analizy struktury Zbiorów Fonograficznych i innych kolekcji, charakteru i specyfiki ich zasobów, przyjętych metod pracy i ich historycznego i metodologicznego zróżnicowania. Taki system nie jest jednak w zamierzeniu maszyną, która z jednej strony przyjmie jakiegokolwiek dane w jakimkolwiek stanie i po kilku sekundach zamieni je automatycznie na wzorowo zamodelowany i uporządkowany zbiór, choć i pod tym względem technologia, wychodząc naprzeciw społecznemu zapotrzebowaniu, poczyniła wielki postęp. Nie da się jednak – a nawet jest to wysoce niewskazane – nawet w XXI wieku – wyeliminować na rzecz zaawansowanej technologii i sztucznej inteligencji, czynnika ludzkiego.

Technologia zatem wspomaga i ułatwia nadal benedyktyńską pracę zespołu opracowującego ogromne ilości danych i obiektów. Nawet najlepiej i najatrakcyjniej zaprojektowana architektura informatyczna nie ukryje niedoskonałości i błędów w samych danych. Jakość informacji dotyczących zbioru naukowego, o istotnym znaczeniu dla historii kultury i dziedzictwa narodowego, powinna być bezdyskusyjnie modelowa, jak najwyższa i wzorcowa, nie zaś pozostająca w amethodycznym chaosie. Rozwiązania technologiczne (m.in. słowniki, kontrolowane subbazy pozostające ze sobą w odpowiednich zależnościach itp.) w połączeniu z interdyscyplinarnie zaprojektowanym modelem odwzorowania rzeczywistości archiwów tworzonych przez niemal stulecie (różnymi, mniej lub bardziej spójnymi metodami) pozwolą na wieloaspektowe i wielopoziomowe eksploracje zasobów. Biorąc pod uwagę powyższe elementy, a także wyniki badań i analiz dostępnych rozwiązań, np. standardy MARC 24, Dublin Core, ale też systemy wypracowane dla innych archiwów, np. radiowych czy Zintegrowany System Informacji Archiwalnej (oraz własne doświadczenie zdobyte podczas realizacji projektów m.in. DISMARC, Europeana, CADIS) zdecydowano się na budowę repozytorium dostosowanego do struktury Zbiorów Fonograficznych, danych i metod przyjętych w ich opracowaniu. Tak też postąpiło wiele instytucji posiadających kolekcje nagraniowe źródeł etnomuzycznych. Stworzenie specjalnej struktury nie ogranicza jednak jej współpracy z popularnymi systemami prezentacji i możliwości wyszukiwania informacji. Istotnym argumentem jest tu fakt, iż omawiany zasób powiększa się zarówno o nagrania historyczne jak i współczesne, a system służy zarówno do wprowadzania szczegółowych danych (warstwa edytorska) jak i ich kontrolowanej prezentacji (dane jawne, poufne, zasoby autorskie pozostając w opracowaniu itp.). Wreszcie należy zadać sobie zasadnicze pytanie: do czego repozytorium ma służyć? Odpowiedź na nie pozwala na zhierarchizowanie podjętych prac. Jeżeli system ma służyć rzetelnej informacji naukowej, wówczas należałoby przyjąć przy opracowywaniu obiektów np. ścisłe zasady redakcyjne, którymi kieruje się wydawnictwo seryjne *Polska Pieśń i Muzyka Ludowa. Źródła i materiały*. W perspektywie całego zasobu, zakładając nawet znaczną intensyfikację

prac przy wsparciu technologii komputerowej, projekt musiałby trwać długie lata¹³. Bardziej słuszną wydaje się decyzja o utrzymywaniu systemu do wewnętrznego opracowywania (i eksplorowania) zasobów, z możliwością publikowania zespołów archiwalnych lub pewnych zakresów metadanych jednolicie opracowanych i zredagowanych.

Repozytorium jest przestrzenią, w której gromadzone są cyfrowe odwzorowania treści utrwalonych pierwotnie na historycznych nośnikach dźwięku i obrazu, jak również współcześnie tworzone obiekty *born digital*. Otrzymane w procesie digitalizacji obiekty cyfrowe (kopie wzorcowe) są archiwizowane, zaś tzw. kopie użytkowe są demonstrowane i udostępniane użytkownikom: przede wszystkim naukowcom (etnomuzykologom, a także badaczom innych dziedzin, zwłaszcza humanistyki) i innym zainteresowanym poprzez stworzoną w ramach projektu aplikację. Aktualnie w systemie znajduje się ok. 150.000 utworów, zarówno wokalnych, jak i instrumentalnych, które zostały zarejestrowane na ponad 7.000 nośników dźwięku lub dźwięku i obrazu od ponad 13.500 artystów. Na te liczby składają się utwory ze wszystkich wspomnianych kolekcji, ale poszczególne kolekcje są na różnych etapach opracowywania i wprowadzania do bazy. Przykładowo, same zbiory Instytutu Sztuki PAN są wprowadzone do bazy dopiero mniej więcej w trzech czwartych (ilość utworów zgromadzonych w tej kolekcji szacuje się na ok. 150.000), do wprowadzenia pozostaje jeszcze np. ogromny zasób kaset magnetofonowych czy zbiory na innych nośnikach. Projekt ma zatem charakter rozwojowy, a prace projektowane są w wieloletniej perspektywie czasowej.

System został zbudowany z myślą o wsparciu szeroko rozumianego obszaru przetwarzania informacji o zdigitalizowanych nagraniach muzycznego dorobku kulturowego w zakresie polskiej pieśni i muzyki ludowej. Przetwarzanie to obejmuje dwa obszary: edytora i użytkownika; dotyczy zatem zarówno administracji informacjami, a więc możliwość wprowadzania i modyfikacji danych, jak również ich eksplorację i udostępnianie w sposób kontrolowany i zapewniający zachowanie poufności określonych danych przechowywanych w systemie. W repozytorium przechowywane są obiekty (nie tylko dźwiękowe) wraz ze wszelkimi metadanymi je opisującymi. Zakres informacji przechowywanych w systemie jest zatem bardzo szeroki, a problem deskrypcji dokumentu etnofonograficznego jest istotnym założeniem i celem działań realizowanych w ramach projektu. Sfera deskrypcji obejmuje m.in.:

- opisy i odwzorowania obiektów: pieśni, melodii, nagrań muzycznych, wizualnych i audiowizualnych, nośników oraz obiektów graficznych (tran-

¹³ Opracowane i zaprezentowane dotychczas w serii *Polska Pieśń i Muzyka Ludowa* transkrypcje muzyczne i tekstowe nagrań wykorzystują tylko 8 % całego zasobu Zbiorów Fonograficznych IS PAN!

- skrypcji tekstowych, nutowych, protokołów, fiszek, fotografii wykonawców, instrumentów etc.) wraz z odniesieniami do publikacji i literatury;
- biogramy i charakterystyki wykonawców wraz z odniesieniami do literatury;
  - opisy okoliczności utrwalania wykonywanych przez artystów utworów;
  - zapis wykonanych czynności, związanych z pracą archiwizacyjną i procesem digitalizacji informacji dostępnych na tradycyjnych nośnikach danych (nośnikach analogowych i zapisach w wersji papierowej).

Ten szeroki katalog informacji podzielony został na rejestry obejmujące swoim zakresem merytoryczne obszary np. informacji o artystach, nośnikach danych, utworach, nagraniach, miejscach, publikacjach itd. Zdefiniowany został złożony zbiór relacji pomiędzy obiektami poszczególnych rejestrów, umożliwiający odzwierciedlenie złożonych zależności pomiędzy nimi, a wszystko po to, aby jak najwierniej odwzorować faktyczne zależności i móc szybko, a zarazem precyzyjnie wyszukiwać potrzebne informacje. Każdy z rejestrów jest zbiorem jednorodnych obiektów opisanych przez zestaw pojedynczych atrybutów. Aktualnie opracowano ponad 100 kategorii opisowych – atrybutów. Część z tych atrybutów ma przypisane słowniki. Praca nad słownikami i listami jednoznacznie sformułowanych danych jest nadal kontynuowana, podobnie jak prace nad redakcją danych i ich waloryzacją. System zintegrowany jest z repozytorium plików audiowizualnych i umożliwia prezentowanie tych zasobów, odtwarzając je użytkownikowi bezpośrednio w systemie. Unikatową funkcjonalnością, zaprojektowaną na podstawie analiz wyszukiwań użytkowników systemu jest mechanizm raportów, który pozwala na generowanie bogatych zestawów informacji w oparciu o bardzo złożone kryteria wyszukiwania, które mogą być konfigurowane przez użytkowników nie znających technicznych zapytań do bazy danych. Korzystanie z tych kryteriów wyszukiwania możliwe jest za pomocą dedykowanego interfejsu, pozwalającego na budowanie praktycznie dowolnie zagnieżdżonych warunków wyszukiwania opartych na filtrach zbudowanych na dowolnym z atrybutów. Efektywność wyszukiwań zależy przede wszystkim od jakości przechowywanych w systemie danych, dlatego nadrzędnym celem kontynuacji projektu *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne* jest – obok wzbogacania repozytorium o nowe obiekty i dane – praca nad redakcją i waloryzacją ogromnej ilości już istniejących danych o najstarszych nagraniach polskiej muzyki tradycyjnej.

Obecnie materiał jest dostępny *on-line* dla każdego użytkownika w takim stopniu, na jaki pozwala status prawny materiałów oraz stopień ich opracowania i opublikowania w wydawnictwach Instytutu Sztuki PAN i innych instytucji naukowo-badawczych. Użytkownik-badacz może przeszukiwać w stopniu prostym, jak i zaawansowanym jednorazowo wszystkie archiwa lub wybrać zasoby jednego z nich.

Oprócz głównych, scharakteryzowanych wyżej i kontynuowanych celów projektu Etnofon jest wiele innych zadań, z których za najważniejsze możemy uznać¹⁴:

- Kontynuacja wydań płytowych w ramach serii *ISPAN Folk Music Collection, The Oldest Sounds Documents of Polish Traditional Music* oraz *ISPAN Contemporary Field Recordings*;
- Kontynuacja wydania serii książkowej *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie* pod redakcją Jacka Jackowskiego oraz rozdziałów w pracach zbiorowych i artykułów naukowych i popularnonaukowych;
- Kontynuacja organizacji serii konferencji poświęconych problematyce projektu;
- Kontynuacja audiowizualnej dokumentacji w terenie oraz kwerend w archiwach, zbiorach i kolekcjach nagrań.

Pod nazwą Etnofon kryje się szeroki wachlarz prac, aktywności, projektów, wydawnictw. Choć są to działania wybitnie interdyscyplinarne i zróżnicowane, to ich zasadniczym celem jest stworzenie, przy pomocy nowoczesnej technologii, a zarazem w oparciu o historyczne idee i wypracowaną metodologię etnomuzykologiczną, „fotografii” dźwiękowej (i audiowizualnej) polskiej tradycyjnej kultury muzycznej w jej aspekcie historycznym i współczesnym. Tak zaprojektowane odwzorowanie cyfrowe zachowanej z przeszłości i współcześnie dokumentowanej praktyki muzycznej i tanecznej stanowi – mamy nadzieję – wiarygodną cyfrową audio i filmotekę źródeł do prowadzenia rzetelnych prac badawczych nad polskimi tradycjami muzycznymi. Ten katalog, otwarty na nowe dokumenty, także tworzone współcześnie, ukazuje przemiany ale również ciągłość tradycji i jej wciąż żywe, choć już odmienne od najstarszych form, oblicze.

---

¹⁴ Szczegółowe informacje o zadaniach realizowanych w ramach projektu oraz wszelkie odniesienia do literatury, audycji radiowych, publikacji, stron internetowych znajdzie zainteresowany Czytelnik w Internecie, przede wszystkim na stronie projektu: <https://etnofon.pl/>, zwłaszcza w zakładce „Informacje – oś czasu”.

Literatura cytowana

- Biblioteki i zbiory muzyczne w Polsce. Przewodnik*, red. Maria Prokopowicz, Andrzej Spóz, Włodzimierz Pięła, Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1998.
- Chybiński Adolf, *Wskazówki zbierania melodji ludowych*, „Przegląd Muzyczny” 1925 (Poznań), nr 1, s. 7.
- Chybiński Adolf, *O organizację pracy nad polską pieśnią ludową*, „Polska Oświata Pozaszkolna” (Miesięcznik – Organ Związku Nauczycielstwa Polskiego), z. 4–5, s. 133–134.
- Chybiński Adolf, *O polskiej muzyce ludowej. Wybór prac etnograficznych*, przygotował do druku Ludwik Bielawski, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1961, s. 59–79.
- Dahlig Piotr, *Julian Pulikowski i akcja zbierania folkloru muzycznego w latach 1935–1939*, „Muzyka” 1993, nr 3–4, s. 119–156.
- Ghazal Nicholas, Jackowski Jacek, *Polskie dziedzictwo etnofonograficzne w świetle obowiązujących przepisów prawa, czyli Janko Muzykant na wokandzie*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny – zachowanie – udostępnianie*, t. 2, red. Jacek Piotr Jackowski, Instytut Sztuki PAN, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2019, s. 292–324, tekst dostępny online: <https://etnofon.pl/ksiazka/polska-muzyka-tradycyjna-dziedzictwo-fonograficzne-stan-aktualny-zachowanie-udostepnianie-tom-2/>, dostęp: 18 lutego 2022.
- Grochowski Piotr, *Wywiad z Jackiem Jackowskim*, „Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture” 2021 nr 4, s. 93–109.
- Grygier Ewelina, *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)* „Ruch Muzyczny” 2017 nr 12, s. 92 (wersja online: <http://www.ruchmuzyczny.art.pl/index.php/tematy/muzyka-tradycyjna/2550-polska-muzyka-tradycyjna-dziedzictwo-fonograficzne-etap-iii>).
- Grygier Ewelina, Jackowski Jacek, *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)*, „Pismo Folkowe” 2017 nr 6, s. 6–9.
- Jackowski Jacek, *Archiwa dźwiękowe – zasób i dostępność*, w: *Raport o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*, red. Weronika Grozdew-Kołacińska, Instytut Muzyki i Tańca, Warszawa 2014, s. 108–150.
- Jackowski Jacek, *Digitalizacja, opracowanie i udostępnianie dokumentalnych nagrań dźwiękowych zarejestrowanych w ramach Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego (1950–1954): Historyczne i ideowe uwarunkowania ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego. Digitalizacja, opracowanie i udostępnianie dokumentalnych nagrań, „Chrońmy dziedzictwo fonograficzne”*. Druga i Trzecia Ogólnopolska Konferencja Fonotek, Radom 2008, Gdańsk 2009, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Sekcja Fonotek. Biblioteka Narodowa, Warszawa 2011, s. 67–115.

- Jackowski Jacek, *Digitalizacja Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN*, w: *Polskie biblioteki cyfrowe 2010. Materiały z konferencji zorganizowanej w dniach 20–21 października 2010 r. przez Bibliotekę Kórnicką PAN, Poznańską Fundację Bibliotek Naukowych, Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe*, red. Cezary Mazurek, Maciej Stroiński, Jan Węglarz, Ośrodek Wydawnictw Naukowych, Poznań 2011, s. 63–65.
- Jackowski Jacek, *Nagrania dokumentalne Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL – ich digitalizacja, opracowanie i udostępnianie w ramach projektu „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne”*, w: *Tradycje ludowe w kulturze muzycznej: zachowanie dziedzictwa – inspiracje – przeobrażenia*, red. Tomasz Rokosz, Kinga Strycharz-Bogacz, Beata Bodzioch, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 43–57.
- Jackowski Jacek, *Projekt „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne”*, „Bibliotekarz” 2019 nr 1, s. 4–9.
- Jackowski Jacek, *Projekt „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne”*, „Bibliotekarz” 2019 nr 1, Warszawa 2019, s. 4–9.
- Jackowski Jacek, *The importance of experience gained in the Phonogrammarchiv for archiving and documenting traditional music in Poland*, „*Jahrbuch des Phonogrammarchivs der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*”. Beiträge des internationalen Symposiums: *110 Jahre Phonogrammarchiv: Reflexionen über Arbeitsfelder, Kooperationen und Perspektiven*. Herausgegeben von Clemens Gütl, Gerda Lechleitner, Christian Liebl, Cuvillier Verlag, Gottingen 2010, s. 110–132.
- Jackowski Jacek, *The Oldest Sound Archive of Traditional Music in Poland in Relation to Current Challenges*, „*Tautosakos darbai / Folklore Studies*”, Vol. 31. Ed. by L. Būgienė, Vilnius, Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2006. s. 25–39.
- Jackowski Jacek, *Współczesne metody zabezpieczania, opracowania naukowego, udostępniania i rozwoju Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN*, „Muzyka” 2014 nr 3, s. 71–114.
- Jackowski Jacek, *Zachować dawne nagrania. Zarys historii dokumentacji fonograficznej i filmowej polskich tradycji muzycznych i tanecznych, cz. 1 (przełom XIX i XX w. – do drugiej wojny światowej)*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2014.
- Jackowski Jacek, Klekowicz Hubert, Grygier Ewelina, *Documental recordings of Polish traditional music in the digital domain. Digitization and dedicated system of archiving, developing and making historical ethno-phonographic resources available*, „Digital Transformation Playbook”, IAB Europe, 2019, s. 82–83, 1–17 (<https://iabeurope.eu/knowledge->

- hub/iab-europe-digital-transformation-playbook-2019/, dostęp: 17.02.2022).
- Jackowski Jacek, Kierzkowski Maciej, *Digitalizacja najstarszej części Zbiorów Fonograficznych Instytutu sztuki PAN, Pierwsza Ogólnopolska Konferencja Fonotek „Fonoteka wczoraj, dziś i jutro”*. Warszawa 11–12 maja 2007, s. 88–102.
- Kamieński Łucjan, *Z badań nad śpiewem i muzyką ludu polskiego (Problemy i prace Zakładu Muzykologicznego Uniwersytetu Poznańskiego)*, „Baliticoslavica” 1936, t. 2, s. 129–149.
- Książek Paulina, *Projekt Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2017, s. 72–91.
- Lesień-Płachecka Krystyna, *Prace nad incipitowym katalogiem utworów religijnych w zbiorach Archiwum Fonograficznego im. Mariana Sobieskiego w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie*, „Biblioteka Muzyczna. Music Library 1996–1999”, Stowarzyszenie Bibliotekarzy polskich, Sekcja Bibliotek Muzycznych, Polska Grupa Narodowa IAML 8, Warszawa 2004, s. 63–66;
- Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, t. 1 i 2, Instytut Sztuki PAN, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2017, 2019. Dostęp *online* na stronie etnofon.pl w zakładce „Wydawnictwa”, dostęp: 16.10.2022.
- Rutkowska Anna, *Etyka i estetyka rekonstrukcji dźwięku*, „Muzyka” 2014, nr 3, s. 115–150.
- Rutkowska Anna, *Konserwator fonogramu – zawód nieistniejący w Polsce*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte, Warszawa 2017, s. 180–195.
- Sobieski Marian, *Organizacja akcji zbierania pieśni ludowych i badań nad polskim folklorem muzycznym*, „Kwartalnik Muzyczny” 1949 nr 25, s. 192–197.
- Sobieski Marian, *Problemy polskiego folkloru muzycznego w świetle rozważań festiwalowych*, „Ruch Muzyczny” 1949 nr 10, s. 12–13.
- Wróblewska Maria, *Opracowanie nagrań dźwiękowych i filmów w bibliotekach i archiwach: podstawowe informacje, potrzeby i wskazania*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, red. Jacek Jackowski, t. 1, Warszawa 2017, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber

Pro Arte, s. 197–209. Dostęp online: <https://etnofon.pl/wp-content/uploads/2020/12/Polska-muzyka-tradycyjna-%E2%80%93-dziedzictwo-fonograficzne.-Stan-aktualny-zachowanie-udostepnianie.pdf#page=196>, dostęp: 18.02.2022.

Zborowski Juliusz, *O zagadnieniach zbierania melodyj ludowych III*, „Ziemia” 1934 nr 4, s. 70–73.

S U M M A R Y

***Etnofon.pl* as „sound image” of Polish traditional musical culture**

The focus of the following text is a description of a multi-stage project *Polish traditional music – phonographic heritage. Current state, preservation, sparing*, also known as *Etnofon*. The project has been pursued by the Staff of the Phonographic Collection of the Institute of Art of the Polish Academy of Science since 2014. It was initiated and is currently led by the author of this report. The project aims to create, develop and maintain a central digital repository (etnofon.ispan.pl) of historical and current phonographic and film documentary recordings capturing Polish traditional songs and music as well as folk dance. The repository is supposed to be the base of sources for ethnomusicological and interdisciplinary humanistic research.

The goals of the project can be summarized in eight points:

1. Research in the state and condition of archival phonographic and film heritage documenting traditional and authentic (not stylized) Polish music and dance on the country scale and defining it.
2. Exploration of collections and archives both institutional (created and gathered in science institutions, houses of culture, museums, regional societies etc.) and private. Discovering new, unknown or barely known collections;
3. Maintaining and developing central Digital repository of data and objects (audio, film recordings, graphical objects);
4. Conservation, digitization, interdisciplinary (e.g. ethnomusicology, dialectology, phonoscopy) substantive study, elaboration and archiving of recordings;
5. Creating a campaign informing about the Project presenting its goals, achievements, progress and research problems covered on domestic and international conferences, popular science and science publications.;

6. Leading a contemporary field documentation and new challenges of this activity;
7. Organizing conferences and meetings dedicated to the project, creating-book and CD/DVD publications as well as multimedia publications about Polish and worldwide ethnophonographical heritage;
8. Research on legal aspects concerning creating documental recordings and presenting (via multimedia, Internet) or making access to historical sources; Implementation of developed solutions in this area

Results achieved within the framework of the project so far were described in this report. The list of almost 30 collections (institutional and non-institutional) aggregated in the central repository were presented. Methodological, technical and IT solutions adapted and implemented in *Etnofon* were discussed and further plans of the project were sketched.